

недропользователей, что должно способствовать привлечению частных инвестиций и улучшению рыночной ситуации.

Адаптация опыта ценообразования «газ-на-газ» в Казахстане возможна, но требует комплексного подхода, включающего реформы в регулировании, развитие инфраструктуры и учет социальных аспектов. Успешная реализация этой модели может способствовать улучшению конкурентоспособности казахстанского газового сектора и обеспечению более эффективного ценообразования.

Список литературы

1. Правительство Республики Казахстан. (2022). Об утверждении Комплексного плана развития газовой отрасли Республики Казахстан на 2022 – 2026 годы (Постановление от 18 июля 2022 года № 488). <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2200000488>
2. Georgian National Energy and Water Supply Regulatory Commission. (2023). Natural gas tariff setting methodology. <https://gnerc.org/files/Legal%20Acts%20in%20english/Natural%20Gas%20Tariff%20Setting%20Methodology%20Eng%202027.06.2023.pdf>
3. Kesikli Law Firm. (2024, May 16). Regulatory amendments on energy sector. <https://kesikli.com/news-insight/2024-05-16-regulatory-amendments-on-energy-sector/>
4. Australian Energy Regulator. (2023). Gas distribution network tariffs review 2023. <https://www.aer.gov.au/industry/registers/resources/reviews/gas-distribution-network-tariffs-review-2023>
5. Makhholm, J. D., & Olson, W. P. (2021). Gas transmission tariff structures in Europe: Challenges and opportunities. Florence School of Regulation, European University Institute. <https://cadmus.eui.eu/bitstream/handle/1814/69775/QM-04-21-032-EN-N.pdf>
6. Xutao, R., Lianyong, F., & Jingxuan, F. (2020). A gas-on-gas competition trading mechanism based on cooperative game models in China's gas market. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 113, 109248. <https://doi.org/10.1016/j.rser.2019.06.052>
7. The Independent natural gas information site (n.d.). Gas pricing & contracts. <https://www.natgas.info/gas-information/what-is-natural-gas/gas-pricing-contracts>
8. Geoexplor. (n.d.). Why is natural gas priced differently around the world? <https://geoexplor.com/why-is-natural-gas-priced-differently-around-the-world/>
9. Министерство энергетики Республики Казахстан. (2023). Об утверждении предельных цен оптовой реализации товарного газа на внутреннем рынке Республики Казахстан (Приказ от 6 июня 2023 года № 210). Зарегистрирован в Министерстве юстиции Республики Казахстан 7 июня 2023 года № 32715. <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2300032715>

ҒТАХА 06.52.12

К.Курманәлі, А.Джавланбеков, А.О. Мусабекова
Е. А. Бөкетов атындағы Қарағанды зерттеу университеті
Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ.
abdulaziz.04@icloud.com

ҚАЗІРГІ ЗАМАНҒЫ КӘСІПОРЫНДАРДАҒЫ ТИІМДІ БАСҚАРУ МЕН ЭКОНОМИКАЛЫҚ ТҰРАҚТЫЛЫҚТЫҢ ӨЗАРА БАЙЛАНЫСЫ

Бұл мақала қазіргі заманғы кәсіпорындардағы тиімді басқару мен экономикалық тұрақтылықтың өзара байланысын талдап, олардың дамуындағы негізгі факторларды қарастырады. Бүгінгі таңда нарықтық экономика жағдайында кәсіпорындар өз қызметін тұрақты дамыту үшін тиімді басқару мен экономикалық тұрақтылықты қамтамасыз ету маңызды болып отыр. Бұл екі аспект бір-бірімен тығыз байланысты және компанияның ұзақ мерзімді табысты жұмыс істеуі үшін шешуші рөл атқарады. Қазіргі заманғы кәсіпорындардың бәсекеге қабілеттілігі мен ұзақ мерзімді табысты дамуы үшін экономикалық тұрақтылық пен тиімді басқару жүйесі өте маңызды. Әлемдік нарықта орын алып отырған қарқынды өзгерістер, технологиялық жаңалықтар, жаһандану үрдісі кәсіпорындардың алдында жаңа

сын-қатерлерді туғызуда. Осы жағдайда тиімді басқару жүйесі экономикалық тұрақтылыққа жетудің негізгі факторы болып табылады.

Тиімді басқару – бұл ұйымдағы ресурстарды (қаржылық, материалдық, адами және т.б.) ең аз шығынмен және максималды нәтижемен пайдалануға бағытталған кешенді процесс. Бұл мақалада қазіргі заманғы кәсіпорындардағы тиімді басқару мен экономикалық тұрақтылықтың өзара байланысына назар аударамыз. Оның негізгі мақсаты – ұйымның стратегиялық мақсаттарына жету үшін барлық процестер мен қызметкерлердің жұмысын үйлестіру және оңтайландыру. Тиімді басқару ұйымға бәсекеге қабілеттілікті сақтап қалуға, нарықтағы өзгерістерге тез бейімделуге және ұзақ мерзімді тұрақтылыққа қол жеткізуге көмектеседі. Тиімді басқару – ұйымның мақсаттарына жетуі үшін қызметкерлердің мүмкіндіктерін барынша пайдалану деп сипатталады [1,4].

Тиімді басқарудың негізгі аспектілерінің бірі – жоспарлау болып табылады. Ұйымдастыру үдерісіндегі жоспарлау кәсіпорынның стратегиялық және тактикалық мақсаттарын анықтауға мүмкіндік береді. Бұл жерде нарықтық жағдайларды, бәсекелестерді, тұтынушылардың қажеттіліктерін және жаңа технологиялық мүмкіндіктерді есепке алу маңызды. Жоспарлау барысында кәсіпорын өз ресурстарын, нарықтық жағдайларын, бәсекелестерді және тұтынушылардың сұраныстарын зерттейді. Стратегиялық жоспарлауның тиімділігі кәсіпорынның ұзақ мерзімді тұрақтылығын қамтамасыз етеді. Тиімді басқарудың жоспарлау үдерісінен кейін, ұйымдастыру ресурстарды дұрыс орналастыру және қызметкерлердің міндеттерін нақтылауды қажет етеді. Бұл басқару үдерісінің құрылымын қалыптастыру мен жұмыс тиімділігін арттыруға бағытталған. Қазіргі кезде мотивацияны арттыру үшін материалдық және материалдық емес ынталандыру тәсілдері қолданылады. Бизнес нәтижелерін қадағалау және жоспарланған көрсеткіштерге сәйкестігін бағалау үшін талдау керек. Бұл үдерісте қаржылық есептерді талдау, өнімділікті бағалау, және қажет болған жағдайда түзетулер енгізу маңызды рөл атқарады. Тиімді басқару кәсіпорынның ішкі және сыртқы өзгерістерге жедел жауап беруге мүмкіндік береді. Бұл нарықтағы бәсекелестік ортада маңызды, себебі жаңа трендтер мен өзгерістерге бейімделе білу тұрақты дамуды қамтамасыз етеді [2].

Экономикалық тұрақтылық кәсіпорынның сыртқы және ішкі факторларға қарамастан қаржылық тұрақтылығын сақтай отырып, ұзақ мерзімді дамуды қамтамасыз ету қабілетін сипаттайды. Экономикалық тұрақтылықтың негізгі көрсеткіштері қаржылық тұрақтылық – кәсіпорынның өз міндеттемелерін уақытында және толық орындай алу қабілеті. Бұл тұрақты қаржы ағымдарының болуы, қарыздардың минималды деңгейі және инвесторларға тұрақты табыс әкелу. Кәсіпорынның ресурстарды тиімді пайдалану арқылы өндіріс көлемін арттыруы өнімділік болады. Бұл көрсеткіш еңбек өнімділігі мен капитал тиімділігін қамтиды. Экономикалық тұрақтылықтың нарықтағы орны кәсіпорынның нарықтағы үлесі және бәсекеге қабілеттілігін қамтамасыз етеді. Ұзақ мерзімді тұрақтылық үшін кәсіпорын тұрақты түрде инновацияларды енгізіп, нарықтағы позициясын нығайтып отыруы қажет. Сыртқы және ішкі тәуекелдерді болжап, олардың ықтимал әсерін төмендету шараларын қабылдау тәуекелді басқару болып табылады. Экономикалық тұрақтылықты қамтамасыз ету үшін кәсіпорынға ұзақ мерзімді жоспарлау, тәуекелдерді басқару және тұрақты қаржылық бақылау қажет. Сонымен қатар, нарықтың талаптарына сәйкес бейімделу қабілеті де маңызды рөл атқарады [3].

Тиімді басқару мен экономикалық тұрақтылық тығыз байланысты екі элемент болып табылады. Кәсіпорынның тұрақтылығы тиімді басқару жүйесіне тәуелді, ал керісінше, тұрақты кәсіпорын тиімді басқару арқылы өз позициясын күшейте алады. Бұл байланысты қаржылық басқару және бюджеттеу аспектісінен көруге болады. Ол тиімді қаржылық басқару кәсіпорынға өз ресурстарын дұрыс бөліп, шығындарды бақылап, табысты арттыруға мүмкіндік береді. Бұл экономикалық тұрақтылықтың негізгі факторы болып табылады. Ал инновациялық басқару – жаңа технологияларды енгізу мен жанашылдыққа қолдау көрсету кәсіпорынның нарықтағы бәсекелестік артықшылығын күшейтеді. Жаңа технологияларды

енгізу кәсіпорынның жұмысын жеңілдетіп, тиімділігін арттырады. Мысалы, автоматтандыру, цифрландыру және жаңа өндірістік технологиялар арқылы кәсіпорындардың операциялық шығындары төмендейді. Бұл тұрақтылықты сақтауға ықпал етеді. Тиімді басқарудағы стратегиялық басқару ұзақ мерзімді стратегияны дұрыс жоспарлау кәсіпорынның нарықтағы орны мен қаржылық тұрақтылығын сақтап, оның даму бағытын нақтылайды. Бұл, өз кезегінде, тұрақтылықтың негізгі шарты болып саналады. Келесі бір шарты кризистік басқару және тәуекелділік сыртқы және ішкі тәуекелдерге қарсы тез арада әрекет ету қабілеті кәсіпорынның тұрақтылығын сақтап, күтпеген қиындықтардан қорғап тұрады [4,5].

Қазіргі нарықтық жағдайларда кәсіпорындардың экономикалық тұрақтылығы көп жағдайда басқарудың тиімділігіне байланысты. Әлемдік экономикадағы өзгерістер, жаһандану үрдісі және бәсекелестіктің күшеюі кәсіпорындар алдында жаңа міндеттер қойып отыр. Бұл жағдайда технологиялық даму факторы басқару жүйесінде маңызды болып табылады, яғни кәсіпорындар үнемі технологияларды жаңартып, автоматтандыру үдерістерін енгізіп отыруы қажет. Осы өнімділікті арттыруға және шығындарды азайтуға мүмкіндік береді. Мүмкіндіктегі негізіміз адам ресурстарын басқару – қызметкерлердің біліктілігін арттыру, оларды тиімді пайдалану және мотивацияны күшейту кәсіпорынның ұзақ мерзімді табысты дамуына әсер етеді. Тұтынушылардың сұраныстары мен қажеттіліктерін дәлме-дәл болжау және олармен тұрақты байланыста болу кәсіпорынның нарықтағы орнын клиенттермен қарым-қатынас күшейтеді. Тұтынушылармен тиімді байланыс орнату, олардың қажеттіліктерін түсіну, тұтынушылардың пікірлеріне назар аудару кәсіпорынның нарықтағы позициясын нығайтады. Тұтынушылардың қанағаттануын арттыру үшін өнімдер мен қызметтердің сапасын тұрақты түрде жақсарту қажет [6].

Кәсіпорындар үшін тиімді басқарудың стратегиялық аспектілері аса маңызды. Тиімді басқару арқылы кәсіпорындар нарықтағы өз орнын нығайтып, бәсекелестермен салыстырғанда артықшылыққа ие болады. Нарықтағы трендтер мен өзгерістерді зерттеу, кәсіпорынның өз өнімдері мен қызметтерін уақытында жаңартып, бәсекеге қабілеттілігін арттыруға мүмкіндік береді. Нарықтық зерттеулер тұтынушылардың қажеттіліктерін және бәсекелестердің әрекеттерін болжауға көмектеседі. Инновациялар кәсіпорынның бәсекеге қабілеттілігін арттырудың негізгі құралы болып табылады. Жаңа өнімдер, қызметтер, технологиялар мен өндірістік әдістерді енгізу арқылы кәсіпорындар өз өнімдерінің сапасын арттырып, нарықта ерекшелене алады. Инновациялық басқару экономикалық тұрақтылықтың негізгі факторы болып табылады [7,8].

Қорытындылай келе тиімді басқару мен экономикалық тұрақтылық қазіргі заманғы кәсіпорындардың бәсекеге қабілеттілігін қамтамасыз етудің басты шарты болып табылады. Тиімді басқару жүйесінің элементтері, стратегиялық жоспарлау, инновациялар енгізу, нарықтық зерттеу, кадрлық саясат, бизнес-процестерді оңтайландыру, тәуекелдерді басқару және цифрландыру кәсіпорындардың тұрақтылығын арттыруға көмектеседі. Кәсіпорындардың жаһандық өзгерістерге икемділігі, олардың нарықтағы өзгерістерге жедел жауап беру қабілеті, экономикалық тұрақтылықты қамтамасыз етудің маңызды аспектілері болып табылады. Кәсіпорындар тиімді басқару жүйесін жетілдіру, қызметкерлердің біліктілігін арттыру, инновацияларды енгізу және тұрақты даму стратегияларын әзірлеу арқылы нарықтағы орнын нығайта алады. Тек осындай кешенді тәсілдер кәсіпорындарды бәсекелестік ортада табысты етуге және экономикалық тұрақтылықты сақтауға мүмкіндік береді. Осылайша, тиімді басқару мен экономикалық тұрақтылықтың өзара байланысы кәсіпорындардың стратегиялық дамуында маңызды рөл атқарады.

Әдебиеттер тізімі

1. Питер Друкер 1973 - "Management: Tasks, Responsibilities, Practices"
2. Мамыров, Н. Кәсіпорындардағы тиімді басқару. Алматы: Экономика, 2021.
3. Рамазанова, Г. Экономикалық тұрақтылық пен басқарудың тиімділігі. Вестник КИМЭП, 2(1), 2021,15-25.

4. Омаров, С. Тәуекелдерді басқару: теориясы мен тәжірибесі. Астана: Экономикалық зерттеулер институты 2021.
5. Kotter, J. P. (2012). Leading Change. Harvard Business Review Press.
6. Mintzberg, H. (2009). Managing. Berrett-Koehler Publishers.
7. Молдабаев, А. Цифрландыру және бизнестегі инновациялар. Алматы: ЖШС “Технопринт” 2022.
8. Porter, M. E. Competitive Advantage: Creating and Sustaining Superior Performance. Free Press 2008.

ҒТАХА 06.61.01

А. Қ. Қайыржан, А. Шмидт, А.О. Мусабекова
Е. А. Бөкетов атындағы Қарағанды зерттеу университеті
Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ.
anelsmidt@gmail.com, arujankaijan@icloud.com

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ШАҒЫН ЖӘНЕ ОРТА БИЗНЕСТІҢ ДАМУЫ

Шағын және орта бизнес (ШОБ) кез келген елдің экономикасының маңызды секторы болып табылады. Әлемнің көптеген елдерінде ШОБ жалпы экономикалық өсуге, жұмыс орындарын құруға және халықтың өмір сүру деңгейін жақсартуға елеулі үлес қосып келеді [1]. ШОБ икемділігімен, инновацияларға жылдам бейімделуімен және жергілікті нарықтарды толтыру қабілетімен ерекшеленеді. Қазақстан да бұл тұрғыдан ерекшеленбейді. Елдегі ШОБ секторы экономиканың өсуінде маңызды рөл атқарады және оның дамуы экономикалық тұрақтылыққа қол жеткізудегі басты құралдардың бірі болып табылады [2].

Қазақстанның стратегиялық мақсаттарының бірі – экономиканы әртараптандыру, ал ШОБ бұл бағытта басты қозғаушы күш болып саналады. Мұнай мен газға тәуелділікті азайту және түрлі салаларды дамыту үшін ШОБ секторын күшейту аса маңызды [3]. Қазақстандағы ШОБ тек сауда мен қызмет көрсету салаларында ғана емес, ауыл шаруашылығы, өндіріс, IT және туризм сияқты салаларда да қарқынды дамып келеді [4]. Соңғы жылдары мемлекет шағын және орта кәсіпкерлікті қолдау үшін бірқатар шаралар қабылдап, арнайы бағдарламалар әзірледі. Олардың ішінде несиелерді субсидиялау, бизнесті оқыту бағдарламалары, салық жеңілдіктері және кәсіпкерлікті қолдау орталықтарының құрылуы маңызды рөл атқарады [5].

Бұл мақалада Қазақстандағы шағын және орта бизнестің қазіргі жағдайы, оның дамуы, негізгі көрсеткіштері мен мысалдары қарастырылады. Сонымен қатар, мемлекеттің ШОБ-ты қолдау бағытындағы шаралары және осы сектордың болашақтағы даму мүмкіндіктері туралы талқыланады. Қазақстандағы ШОБ секторы жыл сайын дамып келе жатыр. Мемлекет бұл секторды қолдау үшін түрлі бағдарламалар мен бастамалар қабылдауда. 2023 жылдың қорытындылары бойынша Қазақстандағы ШОБ үлесі елдің ішкі жалпы өнімінің (ІЖӨ) шамамен 33%-ын құрады, бұл осы саланың ел экономикасына айтарлықтай үлес қосып жатқанын көрсетеді [6].

ШОБ-тың ел экономикасындағы рөлін көрсететін бірқатар маңызды статистиканы атап өтуге болады:

- 2023 жылдың соңына қарай Қазақстанда ресми түрде тіркелген ШОБ субъектілерінің саны шамамен 1,3 миллионды құрады [4]. Бұл көрсеткіш алдыңғы жылдармен салыстырғанда тұрақты өсімді көрсетеді, және бұл сала ел экономикасындағы негізгі сегменттерінің бірі болып қала береді.

- ШОБ секторында жұмыспен қамтылған адамдар саны 3,5 миллионнан асты, бұл жұмыс күші санының елеулі бөлігін құрайды [6]. Яғни, Қазақстандағы жұмыс істеп жатқан азаматтардың шамамен үштен бірі шағын және орта бизнесте қызмет етеді, бұл халықты жұмыспен қамтудың маңызды көзі болып табылады.

- Шағын және орта бизнес арқылы жасалатын өнімдердің немесе қызметтердің көлемі жыл сайын өсіп келеді, әсіресе сауда, қызмет көрсету және өнеркәсіп секторларында белсенділік байқалады. 2023 жылы ШОБ субъектілерінің елдің жалпы ішкі өніміне қосқан үлесі 33%-дан асты, бұл ШОБ-тың Қазақстан экономикасының маңызды қозғаушы күші екенін көрсетеді [6].

ШОБ секторының дамуына Қазақстан үкіметі айтарлықтай қолдау көрсетіп келеді. Мемлекеттік деңгейде кәсіпкерлікті дамыту үшін заңнамалық негіздер жасалып, қаржылық және инфрақұрылымдық қолдау көрсету жолдары жетілдірілуде. Бірқатар мемлекеттік бағдарламалар шағын және орта бизнесті